

Socialdemocratism sau poporanism ?

V.

Situația politică și problema democratismului în România

Până acum am cercetat doctrina și practica socialdemocratismului față de problema agrară, precum și față de împrejurările *sociale și naționale* ale neamului nostru, în genere.

Dar doctrinele și caracterul partidelor politice pot fi determinate, vădit, și de situația *politică*, în sensul strict al cuvântului, de problemele puse la ordinea zilei de împrejurările politice propriu zise, externe și interne, ale unei țări determinate.

Nici unei doctrine politice, ca și nici unui partid vrednic de acest nume, nu le este ertat să nesocotească și aceste împrejurări speciale țării, în sinul căreia partidul e menit să-și desfășoare acțiunea și în vederea căreia e zidit întreg edificiul său doctrinal.

Sintem deci datori de a elucidă problema și din acest punct de vedere.

Și aici, dela început, trebuie să constatăm o situațiune, cu totul excepțională, a țării noastre.

Dacă orice popor, oricât de mare, puternic și bogat ar fi, oricât de veche ar fi cultura lui, în politica lui internă nu se poate sustrage cu totul înfruirilor din afară, totuși nu se poate tăgădui că pentru marile națiuni înaintașe ale lumii putem face abstracție de aceste înfruriri în ce privește desvoltarea vieții lor interne: idealurile urmărite de diferitele partide politice, precum și doctrinele ce sînt la baza acțiunii lor pot fi considerate ca niște momente de sine stătătoare ale vieții lor sociale și sufletești. Aceste națiuni pot chiar năzui la rolul de directivă în istoria universală, pot nădăjdui să impună omenirii întregi idealul lor național, adică ideile născute în sinul vieții lor naționale.

Gîndiți-vă numai la atitudinea mîndră a Franței în timpul marii revoluțiuni ! Dacă la sfidarea aruncată „tiranilor“, aceștia au răspuns prin coalițiunea tuturor tronurilor împotriva „hidrei revoluționare“, Franța, totuși, chiar în urma sfîrșitului

tragic al epopeii napoleoniane, a putut să determine dezvoltarea constituțională a continentului european...

Sau priviți la cele ce se petrec chiar acum în Rusia, unde partidul de guvernământ al Rusiei constituționale de mine, partidul „constituțional-democrat“, are curajul să adopte în chestia agrară un program atit de apropiat de *naționalizarea pământului*. Biruința sau înfrângerea acestui partid, vădit, atirună înainte de toate de raporturile sociale *interne* din Rusia. Și oricît ar putea înspăimînta „naționalizarea pământului“ chiar pe cele mai înainte *partide de guvernământ* din Apus, partidul constituțional-democrat rus poate hrăni nădejdea, că biruința lui *în țară* poate determina o nouă îndrumare în politica agrară a statelor civilizate și, deci, poate privi cu oarecare indiferență această spaimă.

Cît de deosebită e situațiunea unei țări ca România, care nu numai a servit veacuri îndelungate de cîmp de bătălie pentru toți vecinii puternici; care nu numai abia a ieșit de sub indoita tutelă a „înaltelor curți suzerane și protectoare“, sau de sub controlul colectiv al sanhedrinului „marilor puteri“; care nu numai până ieri (dacă nu și până azi!) intra în sfera savantelor combinațiuni de „compensații“ între balaurii politicei europene;—dar și astăzi ea nu e ferită încă, chiar în politica curentă, de amare decepțiuni în ce privește realitatea *independenței* sale... Oricît de dureroasă ar fi această constatare pentru noi toți, indignarea și protestările ori cît de energice nu pot schimba nimic în această lume, în care, mai ales în sfera raporturilor politice, nimene nu e ascultat decît în măsura forțelor materiale de care poate dispune...

Dar tocmai aceste împrejurări impun tuturor filor țării anumite îndatoriri, pe cari nu le cunosc sau pe cari le pot necoti cetățenii altor țări, dar pe cari nu este iertat să le uite, un moment măcar, nici un om de doctrină și nici un om de acțiune din România, dacă ei nu vor să cadă sub povara unui greu păcat față de viitorul neamului;—și nu le este iertat să uite aceste îndatoriri, oricît i-ar înfiora ticăloșiile vieții noastre sociale, oricît de adincă li s-ar părea prăpastia ce desparte realitatea întunecată de înălțimea și strălucirea idealului până la care s'a ridicat gîndirea lor,—oricît de puternic ar simți ei datoria să lupte pentru realizarea acestui ideal. Nici un ideal nu se poate înălța pe ruinele, pe surparea condițiunilor înseși de viață și de dezvoltare a poporului, pentru care și în numele căruia stegarii acestui ideal pornesc la luptă.

Și în aceste condițiuni, vădit, nu numai că este cu desăvîrșire exclusă, prin firea însăși a lucrurilor, *orice politică revoluționară*, și deci, România, din principiu, nu-și poate permite luxul unui *partid revoluționar* (nu putem uita, că până și evenimentele din Martie trecut au putut da naștere zvonurilor sinistre de posibilitatea intervențiunii străine...); dar în situațiunea descrisă, statul român, în care s'a putut închea pentru viața plicică abia o jumătate din neamul nostru, în fața marilor

probleme naționale nedeslegate încă, nu numai nu este pus încă la adăpostul unor dureroase încercări, dar e și dator să fie gata, la orice eventualitate, să răspundă unor chemări, la cari nu poate renunța nici un popor vrednic de viață.

Nu-mi este îngăduit aici să intru în analiza amănunțită a situațiunii internaționale ce, cu toate variațiunile aparente, rămîne în fond neschimbată pentru noi de mai multe decenii, și vecinic amenințătoare cine știe pentru cită vreme încă,—situațiune, care ne impune datoria de a ne încorda în atitudinea de apărare chiar peste puterile noastre reale, și de a sta nesmintit cu pușca la picior, în fața tuturor curențelor și a contracurențelor din „concertul-european“.

Dar și cunoștinți istorice elementare ajung pentru a vădi marea chemare, la care încă nu a răspuns statul român.

A, îmi dau seama tot așa de bine ca și orișicine de toate scăderile și de toate nemerniciile vieții noastre de stat, în fața acestei chemări!... Dacă însă ele ne îndeamnă spre o politică hotărîită de *reforme* adinci și largi,—ele nu ne pot ierta, în împrejurările concrete, o *acțiune revoluționară*, care ar atinge la rădăcină *puterea însăși a statului*.

Poate rămînea străin de aceste considerațiuni chiar un socialist român, oricit de revoluționar ar fi inspirat el? Căci rostul doctrinei socialiste, — ca și al oricărei alta, — nu se poate pune în contradicere cu condițiunile ineseși de viață ale unui popor, pe cari el nu le poate nici înlătura, nici schimba? Cine poate jertfi un popor de oameni vii pe altarul unei formule abstracte, chiar dacă ea ar sintetiza cele mai nobile aspirațiuni ale omenirii?

De altfel, pentru orice om serios e lămurit că pentru România orice politică revoluționară, în ce privește bazele ineseși ale vieții sociale, e o fantasmagorie urită nu numai din cauza situațiunii internaționale.

Țara noastră nu poate avea prezumțiunea de a deschide cărări nouă în istoria universală.

Nici împrejurările noastre sociale, nici gradul de cultură, nici însușirile morale ale unui popor, în a cărui țărănime trăește încă sufletul de iobagi, iar în clasa diriguitoare sint încă vii tradițiunile fanarului,— nu pot îndreptați năzuința de a ne pune în fruntea omenirii, în ce privește premenirea formelor sociale. Să fim fericiți, dacă ne vom putea ține nu prea departe în urma înaltașilor noștri...

Grandomania atrage după sine pedeapsa ridicolului nu numai pentru indivizi, ci și pentru popoare...

Teoreticianii socialdemocrătismului român de altă dată, se pare, se feriau tocmai de pedeapsa ridicolului, cînd scriau în programul lor, acum mai bine de 20 ani:

„Realizarea unei țări socialiste la noi, cînd în Europa nu s'a realizat încă, ar fi cu neputință, himerică. Chiar dacă am

„reuși a pregăti mințile pentru prefacerea socialistă mai iute decât în Europa, — *ceia ce este de bună samă cu neputință*, — chiar atunci noi, o țară mică [numai pentru că e mică?], n'am putea realiza o stare de lucruri socialiste în fața Europei burgheze“...¹⁾ Atunci ?

Dacă chiar cu toții fiind socialiști, „dela opincă până la vladică“, încă n'am putea realiza „o stare de lucruri socialiste“, — iar, pe de altă parte, „realizându-se“ această „stare“ în Europa, vădit că nici cei mai feroci „mîncători de socialiști“ n'ar mai putea împiedica introducerea ei și la noi (dacă nu s'ar transforma chiar de adouazi ei înșiși în socialiști... fără voe); — ce rost mai poate avea atunci un partid «revoluționar», social-democratic ?

Autorul din „Ce vor socialiștii romîni“ înțelege, că nu poate măcar invoca pilda tinerimii revoluționare dela 1848. Aceasta, doar, dacă a reușit să introducă formele unui stat modern în România, a apărut însă pe arena de luptă numai după biruința acestor forme în Apus, și totuși succesul ei relativ se datorește nu numai acțiunii sale revoluționare, ci *cel puțin* în aceiași măsură și *intervențiunii directe* a politicii internaționale (Cine nu cunoaște, de pildă, măcar rolul lui Napoleon III ?).

„Socialiștii romîni, — urmează programul dela 1880, — ridicînd steagul proletariatului înainte de realizarea formelor socialiste în Europa [înainte chiar de nașterea proletariatului însuși!...], se află tocmai în starea în care s'ar fi aflat o tinerime liberală romînă pela 1770, înainte de revoluția cea mare“...

Oare nu cu mult chiar înainte ? Am văzut în capitolele precedente cîtă vreme sîntem amenințați să așteptăm „realizarea stării de lucruri socialiste“ în Europa, chiar după judecata de azi a fruntașilor social-democrației europene... N-ar fi mai corectă comparațiunea socialdemocrației romîne de astăzi cu vre-o «tinerime liberală» în țările romîne de prin veacul XVII sau chiar XVI ? Trecem însă...

Dar, se întreabă autorul nostru :

«Oare n'ar fi fost ridicată la ceriu această tinerime eroică de cătră burghezimea de azi, și oare acest rol n'ar fi fost în adevăr mai eroic, mai măreț, deși mai greu, mai plin de suferinți, decît al celei dela 1848 ?... *Unica deosebire* [Excusez du peu!...] între noi și între tinerimea revoluționară burgheză dela 1848 este deci în folosul nostru, arată rolul nostru ca mai nalt, «mai frumos, mai eroic»...²⁾

Dar *partidele politice* se înființează pentru «frumuseța rolului» (chiar dacă am admite această frumuseță), sau pentru o acțiune *pozitivă*, pentru *luptă*, care nu poate scăpa din vedere nici situațiunea concretă, nici îmbunătățirile realizabile, *prin această luptă însăși*, ale vieții sociale și politice ?

Și comparația pe care o face teoreticianul social-democrat în-

1) „Ce vor socialiștii romîni“, Iași, 1886, — p. 117—118.

2) *Ibid.*, p. 67—68, *passim*.

tre socialiștii romini de azi și acei oameni iubitori de țară, cari — (în mijlocul unei Europe feudale și în plin regim fanariot, în sârmanele principate dunărene, vecinical cimp de bătălie, jăfuite și umilite, cu domniile efemere cumpărate dela Turci, fără administrație, fără justiție, fără legiuire statornică, expuse pe deasupra competițiilor Rusiei și ale Austriei) — n'ar fi găsit nimic mai bun de făcut în vremea unui C. Mavrocordat sau Gr. Ghica, bătrînul, în epoca vestitelor «urbării» și «ponturi», decît, inspirîndu-se de ideile lui Montesquieu depildă, să pună la cale organizarea unui «partid revoluționar-burghez», spre a lupta pentru... principiile constituționalismului englez și separațiunea puterilor în stat!?... Poate fi o mai crudă judecată asupra socialdemocratismului nostru decît însăși această comparație?...

Cu adevărat, foarte „înalt, frumos și eroic“, dar... dacă n'am sta în fața mormintului atitor visuri nobile sfărmate, greu ne-ar fi să oprim pe buze un cuvînt de sarcasm amar.:

E interesant că această exaltare a Frumosului... în sine se face în numele lui K. Marx, pe care, în realismul lui rece, îl încălziiau atît de puțin pozele frumoase și „eroice“...

În adevăr, am putea să rezumăm toată filozofia marxistă, în această privință, în două teze :

1) Partidele politice se nasc din nevoile reale ale unei anumite faze sociale ; ele luptă, în numele intereselor concrete ale unei clase sociale determinate, pentru scopuri *realizabile, prin propriile lor forte*, prin cucerirea puterii politice.

Această idee — cu tărie afirmată în toate programele socialdemocratismului apusean începînd cu „Manifestul comunist“ — K. Kautsky, care e mai în drept decît oricine să vorbească în numele ortodoxiei marxiste, o formulează cu multă claritate :

„Orice partid trebuie să urmărească *cucerirea puterii politice*, pentru a organiza statul în conformitate cu vederile sale și spre a utiliza în acest senz acțiunea puterii statului asupra „formelor sociale“... Mai mult : „un partid, care dela început ar „declara, că el nu poate lucra cu folos decît în opoziție, că el „tinde numai să capete influență (Socialiștii noștri nici la aceasta „nu tind!), și nu puterea, — un astfel de partid, prin aceasta chiar, „s'ar paraliza singur și și-ar instrăina cu desăvîrșire orice încredere a maselor populare“...¹⁾

1) K. Kautsky, — „Le Marxisme“, etc., p. 332—333. Și în același sens în „Programul din Erfurt“ Kautsky scrie : „Orice partid politic trebuie să „aibă de scop dominațiunea politică. El trebuie să tindă să utilizeze pentru sine, adică pentru interesele clasei ce o reprezintă (sau, dacă voiți, în „formă mai indulcită : pentru ideile sale), puterea statului, el trebuie să „tindă să ajungă un partid dominant în stat (sau cum se zice la noi : să „ajungă la putere)“, — K. Kautsky, — „Das Erfurter Programm“, p. 227. (ed. Sa, 1907).

Cum apare în lumina acestei concepții *marxiste* un „partid“, care recunoaște că nu se poate bizui pentru realizarea scopurilor sale pe forțele proprii, ci se declară silit să aștepte realizarea lor, decenii sau poate chiar veacuri, ca... un *dar* venit din afară,—iar până la realizarea în Apus a „stării de lucruri socialiste“, se mulțumește să formeze „un grup de socialiști“, care să-și admire în oglindă frumusețea și eroismul?...

Și la aceasta doar se reduce atitudinea „marxiștilor“ romini !...

2) În al doilea rând, chiar din postulatul de mai sus, rezultă și cealaltă condițiune : orice partid politic trebuie să se razime pe elemente sociale însemnate, cari—după starea lor socială și morală—să-l poată virtual alimenta, să-i poată asigura o masă de aderenți în măsura necesară pentru cucerirea puterii politice.

În primele capitole ale acestui studiu am arătat că, după K. Marx și Fr. Engels, socialismul se lămurește numai ca un reflex al mișcării politice și sociale a proletariatului industrial,—fără de care *nu poate avea ființă* un partid social-democrat.

Dar chiar existența unui salariat, fie și industrial, nu ajunge pentru a îndreptăți organizarea unui partid social-democrat, ci se presupun încă și anumite condițiuni politice și culturale (afară, bine înțeles, de condițiunile esențiale, economice și sociale, pe larg lămurite în prima parte a studiului nostru).

„Astfel se prezintă lucrurile,—spune de pildă Ed. Bernstein,— în țările orientale. O clasă muncitoare, lipsită de drepturi politice, rău educată și crescută în superstiție, *poate, firește, din timp în timp, să se revolte și să se preteze la mici conspirațiuni* (Parcă anume e scris pentru țara noastră!), *dar ea nu va naște niciodată o mișcare socialistă*. So cere oarecare *lărgime a orizontului intelectual*, pentru ca un muncitor, care se revoltă la ocaziune, să *poată* ajunge socialist“...¹⁾

În această privință e de acord cu antagonistul său în socialdemocratism și ortodoxul K. Kautsky, care ne spune, că „chiar gradul la care capitalismul aduce dezvoltarea producțiunii nu este decît unul din factorii socialismului. El este însă un *corp neînsuflețit*, dacă nu vine un alt factor să-i dea viață : un proletariat *puternic și politicește matur*...“²⁾

Cu atât mai puțin un *partid* social-democrat își poate găsi elementele necesare, din cari să se recruteze, într'o țară în care, pe lângă starea ei înapoiată—socială, culturală și politică,—categoria socială a muncii e reprezentată aproape exclusiv de țărani și meseriași cu toate însușirile caracteristice ale acestor clase.³⁾

Ce „partid“ e acela care rămîne redus la rezervorul de forțe ce i le poate da jalnicul «proletariat» al celor citeva mii de salariați ai unei industrii *întreținute* de stat, în România ?

Nu ne putem mira, că autorul programului vechilor socialiști din România, după exhortațiuni mișcătoare, de pildă, la

1) Ed. Bernstein,—„Socialisme théorique“ etc., p. 240.

2) K. Kautsky,—„Le Marxisme“ etc., p. 314.

3) Cf. K. Kautsky, op. cit., p. 333.

adresa meseriaşilor, *ruinaţi de concurenţa mărfurilor străine*, să organizeze fabrici pe bază de asociaţiune.—sîrşeşte prin a se mîngia şi cu un rezultat mai modest:—«formarea unui grup de «socialişti... așa că în ziua transformării sociale în Europa (!). «să fie şi la noi răspîndit în țară un număr de socialişti» !....!»

Dar viaţa politică a unei țări nu se poate opri în loc până în „ziua transformării sociale în Europa“:—nu se poate opri nici prin faptul că situaţia noastră internaţională, independent de voînţa noastră, exclude orice politică revoluţionară, şi că pentru neamul nostru puterea statului se prezintă încă ca un factor indispensabil al conservării naţionale; nu se poate opri nici prin faptul că nu ne este ertată pretenţiunea de a merge în fruntea omenirii în calea-i spre formele superioare ale vieţii sociale şi, smeriţi, trebuie să ne mulţumim de a o urma. cît ne va sta în puţinţă mai de aproape, în înaintarea-i fără preget;—şi nici prin faptul că nu putem avea elemente sociale necesare pentru formarea unui partid social-democrat care să fie în stare de a urmări, prin sine însuşi, cucerirea puterii politice sau cel puţin înriurirea directă asupra mersului afacerilor publice...

Viaţa politică nu se poate opri, şi în cadrul acestei vieţi politice sîntem datori să luptăm pentru a asigura țării noastre, până la marginile cîmpului deschis puterilor şi năzuinţilor noastre, tot progresul social, politic şi economic, ce-l putem realiza prin noi inşi-ne; şi în aceste condiţiuni, impuse de destinul istoric, sîntem datori să intrupăm în viaţa noastră socială binele întreg şi toate aspiraţiunile ideale până la cari ne putem înălţa, nu prin zborul neînfrinat al închipuirii, ci prin o luminată hotărîre, şi bărbătească, de a merge până la ultimul hotar, pe care ni-l pune înaintea noastră legea supremă a neamurilor omenesti, ca şi a oricăror fiinţe vieţuitoare,—legea de conservare.

Şi acesteidatorii nu i se poate sustrage nimene, spun fără nici o cruţare, decît prin laşitate, indiferentism sau egoism, fie conştient, fie inconştient, cînd se îmbracă în hainele strălucitoare ale pozelor... «frumoase şi eroice»....

1) „Ce vor socialişti romîni“, p. 71.—Despre neo-socialişti romîni, dela „Viitorul social“, nu pot vorbi aici: după programul publicat în No. 1 al menţionatei reviste, şi caruia nu i se putea tăgădoi limpezimea şi, mai ales, fraucheţa, cu care mîrginea lupta pentru proletariat în realitate numai la organizaţia sindicală, şi aproape toată lupta politică, propriu zisă, o reducea la „sprijinul burghezimii“ de a dărma „ingrădirile“ constituţionale împotriva străinilor (vezi „Miscellanea“ în No. 8, an. II din „Viaţa Romînească“).—după acest program franc, prin polemicele şi lămuririle sale ulterioare, însă „Viitorului social“ mă pune în imposibilitate de a mă orienta în adevăratele sale năzuiri.—cu atît mai mult cã felul de a polemiza al acestei reviste nu face discuţia cu ea nici agreabilă, nici interesantă. Dar intrucit în ultimul Nr. al „Viitorului social“ (Decembrie 1907) ni se promite un răspuns al d-lui Gherea, rămîine să aşteptăm acest răspuns, care, sîntem siguri, nu numai va îmbogăţi săraca noastră literatură cu un nou cap-d'operă al ilustrului nostru critic şi publicist, dar va contribui, desigur, mult şi la limpezirea situaţiunii şi la lămurirea grelelor probleme ce ne preocupă.

Nu se pot sustrage datoriei de a lupta în cadrul vieții noastre politice și în condițiunile impuse de istorie mai ales aceia cari, prin studiul istoriei universale și al evoluției formelor sociale din Apus,—în lumina orizontului mai larg deschis privirii lor scrutătoare a viitorului,—însușindu-și aspirațiunile ce însuflețesc avangarda omenirii, au ajuns la credința marilor și neapăratelor prefaceri sociale; fiindcă, cu atit mai puțin, le este ertat lor de a primi cu nepăsare gindul, că fără o îndărătnică încordare a întregii noastre puteri de viață împotriva tuturor lovirilor vremii vrăjmașe, «ziua transformării sociale in Europa» ar putea găsi aici numai o rasă degenerată, osindită să se stingă odată cu ultimele umbre ale nopții,—rasa părinților lor...

Și lupta aceasta, deși e lipsită de «frumuseță», de acel nimb strălucitor ce încununează fruntea aleșilor chemați să deschidă omenirii cărări nebătute, cere totuși dela noi, în resemnarea la tonurile șterse ale realității, desigur, mai multă înălțare morală și mai mult eroism, decit acea „politică revoluționară“, care se reduce la hotărîrea mindră de a aștepta, invesmintăți în cutele largi ale mantiei de intransigență: „proletară“... darul din Apus...

Astfel sîntem siliți înainte de toate, spre a putea răspunde chemării noastre morale, să analizăm împrejurările reale ale vieții politice și problemele ce ea le pune înaintea noastră.

Problema, a cărei rezolvire în primul rînd se impune generației noastre, se poate rezuma în puține cuvinte:

Opera generațiunii dela 1848 a rămas nedesăvîrșită.

Introducerii formelor de stat modern n'a urmat democratizarea tuturor instituțiunilor vieții publice, înrădăcinarea democratismului în viața poporului însuși, în legislație, în funcționarea întregului aparat administrativ și politic; cu alte cuvinte: masele populare au rămas aproape cu desăvîrșire străine vieții politice;—nu numai că sîntem încă departe de guvernarea poporului prin sine însuși, dar toate „libertățile“ înscrise pe fațada edificiului nostru constituțional n'au pătruns încă nici în realitatea vieții, în adîncimile ei, *nici măcar în conștiința poporului.*

Democratismul însă nu este numai o formulă abstractă a celui mai perfect guvernămint, nici numai un postulat ideal și moral al demnității omenesti.

În împrejurările vieții moderne, el este o condițiune *sine qua non* a reușitei în lupta popoarelor pentru existență, o condițiune de *conservare națională*,—ca singurul izvor al energiilor individuale neînfrinate, care poate asigura vitalitatea și sănătatea unui neam, în mijlocul acestui mecanism de necurmăte frămîntări și ciocniri de interese, în lupta aprigă pentru un loc sub soare, care prefăce- astăzi lumea întregă într'o singură arenă de răsboiu neîncetat între toate neamurile pămîntului, chiar în timpuri de pace.

Publicistul englez Stead și miliardarul american Carnegie au putut, cu drept cuvânt, să afirme, că expansiunea ameteitoare a rasei anglo-saxone —, care dintr'un popor de țărani de 5½ milioane ce locuia acum vr'o două veacuri un teritoriu aproape egal cu al Regatului român, a ajuns astăzi să stăpânească o lume, — se datorește în primul rînd străvechilor sale instituțiuni democratice ¹⁾.

Această explicație nu este nouă. Într'o veche carte, în celebra operă a lui Tocqueville asupra *Democrației americane*, acest mare cugetător se întreabă, pentru ce Franța, care altădată stăpinea în America de Nord un teritoriu aproape tot atît de vast cît întreaga Europă, — de la gura Sintului Laurentiu pînă la delta Mississipi, — a fost silită să cedeze pasul Anglo-saxonilor în stăpînirea lumii?

«În primul rînd, — răspunde el cu melancolie, — pentru că *poarele libere* și deprinse cu *regimul de autonomie locală* reușesc «mai cu ușurință să creeze colonii înfloritoare. Deprimarea înrădăcinată de a gîndi prin sine însuși și de a se guverna e indispensabilă într'o țară nouă, unde succesul atîrnă necesar în «mare parte de la eforturile individuale ale colonilor»... ²⁾.

Dar aceste însușiri, ca și instituțiile democratice ce le presupun, condiționează biruința în toate ciocnirile între popoare, nu numai pentru înființarea de colonii înfloritoare.

Astfel, Tocqueville a fost îndreptățit să vadă în «revoluțiunea democratică ce se săvîrșește sub ochii noștri un fapt irezistibil, împotriva căruia nu e nici rațional nici cu putință a «lupta» ³⁾, și să mărturisească că și-a scris toată cartea, consacrată acelei creațiuni înfricoșate în marea ei a rasei anglo-saxone, «sub impresiunea unui fel de teroare religioasă, produsă în sufletul autorului prin priveliștea acestei revoluțiuni irezistibile, care se îndrumează, de veacuri, peste toate piedicile și «peste toate ruinele pricinuite de ea»... ⁴⁾.

E adevărat că în Apus, unde democratismul acum în mare parte este un punct cîștigat, în broșurile lor de propagandă social-democrației sînt adesea porniți spre un scepticism ușor, cristalizat în cunoscuta formulă de «libertate de a muri de foame».

Ar fi însă o naivitate neertată, mai ales într'o țară atît de înapoiată în această privință ca România, dacă, împotriva doctrinei unanime a social-democrației (concretizată chiar în numele de partid), am lua în serios aceste manifestări, — fiindcă democratismul nu este numai o condițiune indispensabilă pentru conservarea și propășirea națională, dar și o condițiune tot atît de indispensabilă și a progresului social însuși.

„Democrația — spune de pildă Ed. Bernstein, — e o *condițiune primordială* a realizării socialismului: ea nu se pre-

1) Stead. — „Americanisation of the World“, p. 150

2) A. de Tocqueville, — „De la Démocratie en Amérique, v. II, p. 423.

3) Op. cit., v. III, p. 2

4) Op. cit., v. I, p. 8.

„zintă în această privință, numai ca un mijloc, ci și ca *substanța* „însăși a socialismului. Fără un anumit contingent de instituții „sau de tradiții democratice, doctrina socialistă contemporană „nici n'ar fi fost cu putință“¹⁾.

De asemenea cetim în Coranul social-democrației germane de astăzi :

„Libertățile politice sînt de cea mai mare însemnătate pentru clasele muncitoare. Ele însemnă pentru proletariat lumină și aer... Și ar fi cel mai rău dușman al muncitorilor acela care ar încerca să-i rețină dela lupta pentru cîștigarea sau lărgirea acestor libertăți, oricîtă dragoste ar simți el ori numai ar manifesta fățarnic pentru ei...“²⁾

Democratismul presupune nu numai un regim constituțional sincer, cu care seamănă foarte puțin parodia lui de astăzi ; nu numai desființarea privilegiilor electorale și lărgirea sistemului electoral, până la votul obștesc, egal și direct ; nu numai adevărata «domnie a legilor», care în situația de azi nu poate fi decît o vorbă deșartă, oricît de curate ar fi intențiile celor ce o aruncă ; nu numai respectarea desăvîrșită a libertăților constituționale — a libertății cuvintului, a tiparului, a dreptului de intruniri și asociațiuni, etc., care astăzi sînt cu totul necunoscute la țară (încît până și satele românești din Ungaria trăesc în această privință sub un regim neasămănat mai liberal : care candidat de opoziție ar îndrăzni să organizeze la noi intruniri publice la sate, cum fac zilnic deputații și candidații romîni din Ardeal?...); dar și o participare efectivă și energică a poporului însuși la guvernarea țării, și mai ales o viață cetățenească reală în adîncimile organismului de stat, — la sat, la comună, la județ.

Intr'un cuvînt, — pentru România, stat de țărani, desăvîrșirea operei începută de generația dela 1848 impune urmașilor sarcina de a lupta pentru realizarea unei adevărate, puternice și sănătoase *democrații rurale*.

Poate lua asupra-și această sarcină, în România de astăzi, un partid social-democratic, sau mai bine zis : o poate el pune pe umerii cîtorva sute sau mii de bieți «proletari» născuți din vecinicile și fantasticile «avantaje» și «încurajări» ale «industriei» noastre?

Și chiar dacă augurii de astăzi ai quasi-proletariatului român n'ar privi țărănimea, cu compătımirea disprețuitoare a finților superioare, ca o masă din care urmează numai să fie scoși, din „viața îndobitocitoare dela țară“, viitorii proletari, — sau chiar dacă țărănimea noastră, ca orice țărănime de altfel, nu ar fi cu totul refractară propagandei social-democratice, — încă această sarcină, vădit, întrece strivitor puterile virtuale ale unui partid social-democratic în România :

Fiindcă cu istoria ei seculară în spate, — istorie de înjosiri, și nespūsă apăsare, — țărănimea noastră sărăcită și întunecată,

1) *Ed. Bernstein*, Op. cit., p. 239,

2) *K. Kautsky*, — „Das Erfurter Program“, 1907 (ed. 8-a), p. 219.

din nenorocire, încă nu poate, *singură*, constitui acea forță politică conștientă, necesară pentru îndeplinirea misiunii, ce am moștenit dela generația dela 1848.

O masă de țărani, care, după cuvintele citate mai sus ale lui Ed. Bernstein, «se poate din cînd în cînd răscula», dar nu e în stare să susțină, un timp îndelungat (foarte îndelungat!), o luptă politică oricît de vie și îndărătnică, dar pacinică și legală,— această masă nu poate servi încă, ea singură, de bază politică, de focar de energie conștientă pentru acțiunea renovatoare.

...Mai ales că nu ne este îngăduit să repetăm de mai multe ori experiența tristă din primăvara anului 1907: nici riscurile situațiunii internaționale, despre care am vorbit la începutul acestui articol, nici represiunile inevitabile și necesare, cu cortegiul lor fatal de violențe, acte arbitrare, răzbunări și prigoniri administrative, cu otrăvirea atmosferei vieții publice prin isbucnirea de patimi și exasperarea spiritului polițienesc,— nu aceasta este cărarea care ne poate duce spre democratism, propășire și regenerare națională.

Nu putem urmări rezolvirea problemelor politice oricît de însemnate și urgente, decît printr'o acțiune hotărîtă, conștientă și organizată,—și această cale, din nenorocire, este în mare parte încă închisă țărănimii noastre.

De aici cade umbra tragică asupra vieții noastre politice.

* * *

Vădit, în sprijinul țărănimii, în elementele ei mai conștiente și mai viguroase, trebuie să vină alte elemente sociale: clasele mijlocii,—*fruntașii* satelor, „mica burghezime“ orășenească, și mai ales *intelectualii*, cari în țara noastră, cu o viață industrială și comercială săracă, formează un element atît de însemnat al claselor noastre mijlocii.

Numai printr'o colaborare strînsă între toate aceste elemente sociale, într'o acțiune și organizațiune politică temeinică, în care cu vremea să intre tot mai multe elemente din țărănime, în măsura în care pentru ea va fi tot mai accesibilă viața politică conștientă și lupta pacinică și legală,—numai prin această colaborare se poate asigura rezolvirea problemei ce ni se impune în actuala fază a dezvoltării noastre politice și sociale.

Dar și în afară de atîtea considerațiuni desfășurate în cursul acestui studiu, singură neînălăturata necesitate a colaborării politice între elementele menționate apare cu desăvîrșire necompatibilă cu formulele sacramentale curente ale politicei social-democratice, pătrunsă de credința în antagonismul indelebil de clase și în perfida năzuință burgheză de a scoate castane din foc cu minile altora!...

Dar analiza realității și argumentarea logică nu pot fi înălțurate prin clișee și fraze «ortodoxe».

E adevărat că «Manifestul comunist», cînd recunoaște ne-

cesitatea pentru proletariat să colaboreze cu burghezia în lupta pentru libertățile politice, îl îndeamnă totuși să-și păstreze organizația politică *independentă*.

Dar această independență presupune (bine înțeles, pe lângă existența înainte de toate a *proletariatului* însuși) anumite condițiuni: dovada cea mai bună e chiar faptul că apelul «Manifestului» a rămas fără răsunet și că au trebuit să treacă două decenii pînă la primele încercări de organizare a proletariatului în partid politic de sine stătător.

Și însuși K. Kautsky recunoaște categoric relativitatea postulatului de independență politică a proletariatului.

«Momentul,—spune el,—în care proletariatul dintr'o țară «ajunge să facă acest pas hotărîtor, de a tăia firul ombilical ce-l «leagă politicește cu societatea burgheză, din sinul careia a eșit, «atîrnă înainte de toate de *gradul dezvoltării economice a acelei țări*, care desigur determină numărul, puterea și energia «proletariatului. Dar există și *un șir de alte condițiuni*, cari au «însemnătate în privința realizării independenței politice a proletariatului. Mai ales următoarele două: *măsura priceperii «(Einsicht) clasei muncitoare a raporturilor politice și economice «și purtarea partidelor burgheze față de ea!*... »¹⁾

Mai la vale K. Kautsky enumără astfel aceste condițiuni:

«Creșterea proletariatului ca număr, putere morală și politică și ca însemnătate economică; dezvoltarea spiritului său «de solidaritate și disciplină; întărirea organizațiilor sale; «până ce, însfirșit, proletariatul ajunge în sfera felului capitalist «de producțiune *din ce în ce mai importanta și, la urmă, chiar «unica clasă muncitoare, de la activitatea căreia atîrnă societatea «intreagă.*»... »²⁾

(Comparați acest tablou cu situația muncitorilor din industria noastră factice, a căreia existența atîrnă de capriciul celui dintăiu guvern ce ar voi să-și modereze «încurajarea», pentru a vă da seamă de seriozitatea întreprinderii de a organiza pe acești muncitori într'un partid politic independent!...)

De aici rezultă, după chiar Kautsky, că pînă la realizarea acestor condițiuni, proletariatul unei țări, în lupta politică, *nu poate încă «tăia firul ombilical ce-l leagă politicește cu partidele burgheze.*...

Dar nu e numai atita.

Pretutindeni democratismul s'a născut ca rezultat al *colaborării*, în lupta politică, a *claselor mijlocii* (intelectualii în frunte) *cu masele muncitoare.*

Și nici că se poate altfel, fiindcă înainte de înrădăcinarea în viața publică a instituțiilor și a moravurilor democratice, înainte de biruința hotărîtoare a democratismului, *clasa muncitoare nici nu poate avea acele însușiri, și nu pot avea, deci, ființă și acele condițiuni prealabile pe cari K. Kautsky le stabilește ca in-*

1) K. Kautsky, — „Das Erfurter Programm“, p. 227.

2) *Op. cit.*, — p. 228.

dispensabile pentru organizarea unui partid independent al muncitorimii, pentru «ruperea firului ombilical» ce o leagă cu clasele mijlocii.

Cu alte cuvinte: organizarea muncitorimii unei țări într'un partid independent presupune o *prealabilă* intrupare în instituțiuni și moravuri a principiilor democratice, și—deci—*pentru* biruință, și *până la* biruința acestor principii, se impune *colaborarea* în luptă politică a muncitorimii cu clasele mijlocii și cu intelectualii acelei țări.

Triumful revoluțiunii franceze se datorește acestei colaborări, și în primul rînd rolului de conducere luat de burghezimea cu intelectualii săi, acei filozofi, enciclopediști, cari au colorat toată această mare mișcare revoluționară.

Deasemenea, numai intervențiunii claselor mijlocii orășenești și *frunțașilor* dela sate (Yeomanry), cu sprijinul energic al maseselor populare, trebuie să mulțumim și succesul revoluțiunii engleze, cu un veac înainte, care a asigurat în Anglia regimul constituțional și a impus astfel, putem zice, omenirii civilizate întregi formele nouă de viață politică.

Rolul intelectualilor în revoluțiunea engleză se vedește chiar din forma discuțiunilor îmbrăcate în haina disputelor religioase, cari preocupau pe vremuri atîta pe gînditorii tuturor popoarelor.

«In calvinism—spune Fr. Engels,—revolta burgheziei în Anglia și-a găsit pregătita de mai înainte o teorie de luptă; această revoltă a fost începută de burghezia orășenească, iar țărănimea frunțașă (Yeomanry) i-a asigurat isbîndă și biruință... In orice caz, numai mulțămîta intervențiunii țărănimii și a elementului plebeian din orașe, lupta a fost dusă până la sfîrșit și «Carol I a urcat treptele eșafodului...»¹⁾.

În zilele noastre mișcarea revoluționară din Rusia a mers, —cîtă vreme clasele mijlocii, intelectualii și muncitorimea de la orașe și dela țară luptau mină în mină,—din biruință în biruință, până ce în toamna anului 1905 a ajuns să domine în țară și a și smuls autocrației manifestul din 17 Octombrie cu promisiunea libertăților și a regimului constituțional, asigurînd astfel, se părea, marelui popor rus o viață nouă.

Dar în momentul, în care această coalițiune iresistibilă a încetat, și clasele unite până în ajunul victoriei, au început a se lupta între ele,—mai ales mulțămîta proletariatului orășenesc căzut sub înriurirea doctrinarilor,—partizanii vechiului regim au putut îndrăzni acea încercare de a restabili *statu quo ante*, care durează până azi...

După concepția vulgară, care predomină astăzi în masele social-democrației, clasele mijlocii săvîrșesc întotdeauna un fel de vastă escrocherie, cînd se pun în fruntea revendicărilor democratice, neurmărind altceva decît să exploateze în folosul pro-

1) Fr. Engels.—„Socialism Utopian and Scientific“, London, 1892. pretață, pg. XXII. Reprodus în *Neue Zeit*, 1892—93, v. I; „Ueber Historischen Materialismus“ p. 43—44.

priu și exclusiv biruința asigurată cu ajutorul brațelor vinjoase ale muncitorimii.

Intrucît reorganizarea democratică a instituțiilor politice, prin firea ei, nici nu tinde la socializarea imediată a mijloacelor de producțiune, e vădit că clasele mijlocii mai culte, mai bogate, mai bine înarmate în lupta pentru trai, capătă inevitabil o firească preponderență în viața politică și socială, iar în sinul societății democratice născîndu-se noi diferențieri sociale, accentuîndu-se și noi antagonisme de interese, cari despart pe luptătorii aliați până ieri împotriva vechiului regim,—e tot așa de firesc ca toate avantajele situațiunii preponderente să fie utilizate de cei mai favorizați de soartă.

Totuși concepția menționată e din rădăcină falsă,

In momentul luptei pentru democrație, interesele tuturor claselor sociale aliate sînt identice, ele sînt deopotrivă interesate pentru stabilirea unei noi ordine sociale. Clasele ce se află în fruntea mișcării reprezintă nu numai interesele lor egoiste, ci interesele *societății întregi*, care are nevoie de această nouă ordine, sub amenințare de peire.

Și dacă am putea face aceste distincțiuni, clasele muncitoare poate au o mai mare nevoie de noua ordine de lucruri decît cele mijlocii, care în orice caz sufăr mai puțin sub presiunea vechiului regim, mai ușor se pot apăra sau se adaptează mai bine în acele condițiuni. Pe cînd pentru muncitorime, în adevăr, cum se exprimă K. Kautsky, regimul democratic «e necesar ca și aerul și lumina». (Gîndiți-vă, de pildă, numai la situația dela noi și din Rusia !).

Și această constatare rezultă din însăși concepția materialistă a istoriei, și nimene n'a precizat-o mai limpede decît însuși întemeetorul socialdemocratismului.

Iată ce ne spune K. Marx despre revoluția engleză din veacul al XVII-lea și despre cea franceză din al XVIII-lea:

„In ambele revoluțiuni burghezia era acea clasă, care în „adevăr s'a pus în fruntea mișcării. Proletariatul și acele straturi „ale populațiunii, ce nu aparțineau burgheziei, sau nu aveau încă „interese separate de ale burgheziei, sau nu formau încă clase „desvoltate independente.... Revoluțiunile din 1648 și 1789 n'au „fost numai o revoluțiune engleză sau franceză, ele au fost re- „voluțiuni europene. Ele nu erau biruința unei singure clase so- „ciale asupra vechii ordine politice ; ele erau proclamațiunea or- „dinei politice pentru întreaga nouă societate europeană. Burgh- „zia a fost aceia care a biruit în ele ; dar biruința burgheziei a „fost atunci biruința noii ordine sociale însăși....“ Și pentru aceasta, cetim cu cîteva rînduri mai sus : „burghezia s'a unit cu poporul împotriva regelui, a nobilimii și a clerului superior“¹⁾

Și K. Kautsky în altă parte a „Istoriei socialismului“, scris

1) „Neue Rhein. Zeitung“, 15 Dec. 1848. apud : K. Kautsky, etc.— „Geschichte des Socialismus“ (Stuttgart, 1895), v. I. p. 507—508, *passim*.

în colaborare cu alți teoreticieni ai socialdemocratismului, de unde am luat citația de mai sus, vorbind de prima fază a *Reformei germane* subliniază că pe atunci interesele tuturor claselor societății germane erau *identice și solidare*, în lupta împotriva papismului, și numai în urmă s'au diferențiat, dînd naștere răscoalei țărănilor ¹⁾.

Caracteristica situațiunii claselor mijlocii și a celorlalte elemente progresiste în toate aceste momente istorice constă în faptul că interesele lor particulare *coincid cu interesul propășirii sociale generale*, și că astfel aceste clase se înfățișează ca purtătoare ale intereselor superioare ale *societății întregi*.

Din acest punct de vedere ele pot fi numite, în fața judecării istorice, clase sociale *pozitive*, spre deosebire de acele elemente sociale, *negative*, cari apără vechiul regim cu privilegiile și abuzurile lui, temelia situațiunii lor dominante.

Dacă social-democrația europeană poate afirma superioritatea socială a proletariatului, aceasta o poate face numai fiindcă ea acolo poate susține (și departe de a avea întotdeauna dreptate chiar acolo), că proletariatul se prezintă în faza socială actuală din Apus ca singura clasă *pozitivă*, din punctul de vedere al progresului social, că numai asupra lui cade misiunea istorică de a determina un nou pas înainte pentru *societatea întreagă*, fiindcă numai interesele lui cad în direcția progresului universal.

Aș putea aduce nenumărate mărturii din literatura clasică a socialdemocratismului, dar mă voiu mărgini numai să citez cuvintele unui fanatic al proletariatului și al ortodoxiei marxiste:

„Singura clasă,—spune K. Kautsky,—care își însușește interesele colectivității este proletariatul; nu fiindcă noi am fi *mai buni*, ci fiindcă *interesul proletariatului coincide cu interesul evoluțiunii sociale...*” ²⁾

Am spus că nici pentru Apus aceasta nu este întotdeauna adevărat, fiindcă, cum ați văzut în unul din capitolele precedente, chiar pentru Germania bătrînul Liebknecht susținea că „proletariatul trebuie să meargă încă o lungă cale împreună cu clasele mijlocii, în luptă pentru democrație” (fără să mai repet aici cele spuse despre țărănime).

Cîtă vreme însă toate elementele sociale pozitive nu și-au îndeplinit încă misiunea căzută pe umerii lor în progresul universal, ele reprezintă deopotrivă *interesul societății întregi*, iar colaborarea politică între ele, într'o formă sau alta, apare ca o *necesitate istorică și socială*, dela care ele nu se pot abate.

Mai mult. Izolarea muncitorimii într'un partid independent, neputîndu-se realiza decît în anumite împrejurări, pînă atunci colaborarea necesară între toate elementele conștiente politicește nu poate avea ființă, prin forța lucrurilor, decît ca *luptă comună* în jurul aceluiași steag, pentru aceeași lozincă impusă de momentul istoric.

1) *Op. cit.* v. I. p. 242 urm.

2) K. Kautsky,—„Marxisme”, etc., p. 37.

* * *

Considerațiunile de mai sus ne dau putința să ne orientăm și mai bine în situațiunea noastră politică, față de marea problemă a momentului.

Dacă este la noi o clasă care suferă adinc de orientalismul vieții noastre publice, de neînfrinată gospodărie a oligarhiei întemeiată pe privilegiile electorale, de lipsa de legalitate și dreptate,—aceasta desigur e țărănimea, care, ea mai ales, poate numai câștiga din democratizarea instituțiilor noastre politice, legată cu stabilirea, însfârșit, a domniei legilor, a administrațiunii corecte și a justiției neprihănite. Intr'un stat, în care țărănimea formează peste optzeci la sută din populațiunea țării, democratizarea instituțiilor, vădit ne poate duce numai, cum am spus mai sus, la realizarea unei adevărate *democrații rurale*,—în felul celor pe cari le găsim astăzi, de pildă, în Danemarca, Norvegia sau în unele cantoane ale Elveției,—cînd țărănimea noastră fatal va ajunge să câștige acea situațiune precumpănitoare morală, socială și politică, potrivită cu valoarea ei numerică și însemnatatea ei economică, cu rolul pe care îl are în procesul național de producțiune.

Dar chiar într'o țară ca Franța de pildă, istoria a dovedit, cum a fost silit de atîtea ori să constate și K. Marx, că, deși nici o reformă mai însemnată socială sau politică nu s'a putut realiza *împotriva* țărănimii, totuși și acolo această clasă, singură, nici odată nu a putut să ia asupra-și vre-o inițiativă sau să aibă măcar un rol mai activ în luptele politice,—cu toate că în ea de mult a pierit până și amintirea vremurilor de iobăgie, iar cultura mai veche, practicile administrative și judiciare mai curate, regimul politic mai sincer, ca și educația politică a maseilor mai serioasă ce rezultă din toate acestea, crează pentru țărănimea franceză atîtea împrejurări prielnice, de cari nu are încă parte cea rominească.

A nădăjdui, în asemenea condițiuni, ca experiența seculară să fie desmințită *în momentul de față* tocmai în România, a crede că la noi țărănimea de rînd poate avea, acum de îndată, un rol de inițiativă și o organizație politică proprie independentă, chiar în lupta ce se impune, fără aminare, pentru democratizarea țării,—înseamnă a părăsi terenul ipotezelor permise pentru gîndirea științifică,—iar cit pentru minuni, ele nu sînt mai cu putință în sfera socială sau politică, ca în sfera fenomenelor fizice.

După desvoltările de mai sus, și din tot șirul acestor studii, socot că nu-mai e nevoie să stăruim mai mult asupra acestui punct.

Dar în sinul țărănimii noastre se poate observa diferențierea unui nou element social,—al *frunțașilor satelor*, asemănător cu acea *yeomanry*, a căreia însemnatate pentru luptele politice din veacul al XVII din Anglia o scoate la iveală, cum am văzut, Fr. Engels.

Ridicați puțin deasupra mulțimii printr'o împrejurare fericită sau alta, într'o situație materială mai prosperă, cu multă autoritate în mijlocul consătenilor, frunțașii satelor, acest simbul al viitoarei mici burghezii rurale,—oricât de mult s'ar putea desvolta în urmă germenii antagonismului de interese între ei și obștie,—pentru moment sufăr alături de obștie toate neajunsurile situațiunii actuale și, în marea problemă politică a zilei, interesele lor coincid cu ale obștiei. Pe acești frunțași îi jignește adinc situația lor intolerabilă în toate privințile, îi demoralizează și înjosirea în fața acestui «parlamentarism», în care nu se găsește loc pentru ei; îi exasperează lipsa de viață cetățenească la sate, nesiguranța isvorită din disprețul legilor și abuzurile administrative; îi înădușă mai ales neputința oricărui expansiuni și înălțări în acest regim, care nu suferă stări intermediare între gloata robită și o mină de potențați ai oligarhiei privilegiate, și care mereu îi amenință, pe ei înșiși sau pe copiii lor, să-i afunde din nou în gloată,—regim ce oglindește atît de minunat repartizarea proprietății noastre funciare.

Alături de elementele mai viguroase ale țărănimii, își găsesc locul lor firesc, între frunțași, și intelectualii satelor, în primul rînd *învățătorii* și *preoții*, pe care îi strivește mecanismul nostru politic și social deopotrivă cu țărani și care simt prea dureros nepotrivirea între însemnătatea morală și socială a misiunii lor și înjosirea și mizeria, pe care fatal trebuie să o împartă cu o țărănime ticăloasă și robită, pentru a nu-și da seamă de solidaritatea ce o leagă în momentul de față cu obștia, în lupta pentru desrobire.

Dacă n'am avea alte indicațiuni, decît rolul ce li se atribuie în răscoalele din primăvara 1907, precum și furia cu care sînt atacate de partea reacționară a societății noastre tocmai aceste elemente dela sate,—până la planuri de a deslănțui, *împotriva lor* mai cu seamă, scorpionii unor guvernatori generali *à la* Kaulbars sau Trepov,—încă ar fi destul pentru ca să ne lămurim asupra rolului și a menirii lor adevărate în viața noastră publică, în acest moment istoric.

Iar în orașe, vădit, aceiași menire o are «mici burghezii».

O categorie socială întreagă nu poate fi determinată, în acțiunea ei politică, decît de *interesele ei comune*. Acest fapt sînt siliți să-l recunoască astăzi toți istoricii, oricărui partid ar aparține ea, cînd voesc să ne explice mișcările sociale dintr'o epocă dată și atitudinea diferitelor elemente ale societății. Cetiți măcar recensia cărții profesorului Kaindl din Cernăuți, datorită d-lui Ioan Bogdan, unde d-sa încearcă să ne lămurească politica burghezimii germane din trecut¹⁾.

Din acest punct de vedere, interesele materiale ale micii noastre burghezii orășenești se află, vădit, într'o strînsă atîrnare de prosperitatea clasei țărănești. Într'o țară atît de precumpăni-

1) „Conv. literare“, No. 12, 1907, pag. 1178.

tor, putem spune exclusiv, agricolă ca România, orașele și ținșoșoarele, în afară de caracterul lor administrativ, sînt numai mici centre de comerț pentru populațiunea rurală înconjurătoare. Numai înălțarea țărănimii, ridicarea puterii sale de consumațiune poate determina înflorirea comerțului și a micilor industrii orășenești, dela cari atîrnă, deci, înălțarea materială și a micii burghezii din ținșurile noastre.

Mai mult. Mica burghezie orășenească suferă și ea foarte mult din cauza lipsei de adevărată viață cetățenească, din cauza atotputerniciei oligarhiei privilegiate, a nesiguranții izvorite din ilegalitățile și abuzurile administrative, și are cel puțin tot atita interes, ca și țărănimea și fruntașii satelor, de a lupta pentru reformele democratice.

Fiecare membru al acestei clase, luat izolat, e prea slab pentru a putea rezista presiunii celui dintăiu sub-comisar, sau chiar sergent de oraș, însă interesele lui *de clasă* în această privință sînt foarte lămurite. Dacă din cauza organizațiunii noastre electorale, care permite administrațiunii de a influența direct și *individual*, prin prigoniri, amenințări sau corupțiune, pe fiecare alegător în parte, această clasă nu și-a putut da încă măsura puterii sale în sfera politică, din acest fapt însă suferă înainte de toate ea însăși, *ca clasă*, și tendințele ei adevărate se vădesc îndeajuns din faptul că, mulțumită ei mai ales, la noi nu pot de pildă reuși decit ziarele de opoziție extremă, indiferent dacă e vorba despre «Adevărul» quasi-socialist sau «*Neamul românesc*» cu antisemitismul lui feroce: ținșovățul de rînd le ia pe amîndouă, și le gustă deopotrivă, direct proporțional cu violența de limbaj la adresa «guvernului», a «partidelor istorice» a «politicii» sau a «politicianilor», — fiindcă în aceste atacuri vede, înainte de toate, lovituri îndreptate împotriva *sistemului*, a cărui victimă este și el. Această stare sufletească a micii burghezii orășenești explică și aureola, care înconjoară pe cei ce pretind că planează «deasupra partidelor» și se luptă împotriva «politicii» și a «politicianilor», — aureolă care ispitește, din cauza aceasta, cu atita ușurință voințele slabe și inteligențele mediocre.

Dar nu poate întîrzia momentul cînd și cel mai mărginit «mic burghez» va înțelege, că viața politică nu e cu puțință fără... «politică» și fără «politicieni», și că interesul superior nu poate cere înlăturarea vieții politice înseși, ci numai o îndrumare a ei în alte direcții, și, prin urmare, impune crearea unor anumite condițiuni, — adică tocmai *democratizarea instituțiunilor noastre*.

De altfel, și K. Marx de atitea ori arată în studiile sale, că și în Apus mica burghezie orășenească, cu tot îngustul ei orizont social, a dat întotdeauna dovezi de multă putere combativă și chiar de spirit revoluționar în politică: ea constituie acolo forța tuturor partidelor *radicale*.

Nc-a rămas să spunem cîteva cuvinte despre ultima categorie socială ce ne interesează aci, — *intelectualii*.

Sub „intelectuali“ se înțeleg aici toți acei oameni de elită, cări, mulțumită inteligenței, talentului sau cunoștințelor superioare, servesc societății tocmai prin aceste însușiri și trăesc în același timp din *munca intelectuală* în diferite ramuri de activitate, — în știință, în literatură, în conducerea serviciilor publice sau a diferitelor întreprinderi productive în sfera economică, — ca profesori, scriitori, medici, ingineri, specialiști de tot felul, funcționari publici, etc. etc.

Dintr'un punct de vedere mai larg, toți intelectuali, vădit, fac parte din *categoria socială a muncii*, deși nu participă prin munca fizică la procesul de producție, însă situația lor socială se deosebește, și s'a deosebit întotdeauna, atit de mult de aceea a celorlalte categorii de muncitori, încit e foarte legitimă cercetarea specială asupra rolului lor social și politic distinct.

Concepția social-democratică curentă e dispusă să vadă în această categorie o clasă de mercenari, cari pun întotdeauna la dispoziția claselor dominante știința și talentul lor, în schimbul avantajelor materiale.

Această concepție păcătuște însă împotriva datelor istorice și sociologice pozitive.

În antichitate, începînd cu vechile state din India, Egipt, Asiria, Iudea etc., dintre intelectuali se recruta *casta preoților*, care monopoliza toată cultura, toată știința și arta timpului, în diferitele lor manifestări.

Prin urmare, intelectuali, departe de a se prezenta ca o clasă de mercenari în serviciul *altor clase*, formau atunci ei înșiși clasa cea mai superioară a societății, în minile căreia se concentra puterea și avuția.

Și această situație le-o asigura tocmai *funcțiunea lor socială* ca intelectuali, — funcțiune indispensabilă pentru orice societate.

Ideile antichității în această privință se pot caracteriza prin locul, pe care îl ocupă intelectuali, — *«filosofi»*, — în Republica lui Platon, ca o clasă cu o situație socială mai înaltă chiar decît casta militară.

Ca o supraviețuire a instituțiilor antice în această privință se poate considera mandarinatul din China de astăzi, unde la toate treptele sociale nimene nu se poate urca, decît printr'o gradăție de examene și concursuri menită să constate măsura culturii și a talentului aspiranților.

Deasemenea, în tot cursul evului mediu și, putem spune, până la căderea regimului feudal, numai clerul îndeștula nevoia pe care o avea societatea de învățați, literați, medici sau artiști, — *«universitățile»* apar în acea epocă ca o instituție pur clericală, iar monastirile, pe de altă parte, sînt și focare de cultură; clerul împărțea cu nobilimea și funcțiunile administrației publice.

Clerul medieval însă, este în același timp o clasă privilegiată, alături de nobilime. Istoria cunoaște multe cazuri, cînd la

orice încercare de a se atinge de privilegiile sale, clerul răspundea cu energie, invocând tocmai funcțiunea lui socială. Și să nu uitați că în fruntea clerului se afla «moștenitorul sfintului Petru» care, în ierarhia socială a evului mediu, ocupă un rang superior chiar Impăratului, și fiecare pagină a istoriei medievale ne vorbește despre lupta pentru supremație între acest reprezentant al intelectualilor epocii și purtătorul puterii materiale a societății, Impăratul.

Numai cu triumful burgheziei și întronarea capitalismului se poate vorbi despre degradarea clasei intelectualilor din situația ei superioară.

«Burghezia,—spun K. Marx și Fr. Engels,—a desbrăcat de aureola lor toate profesiunile considerate până atunci ca venerabile, și venerate. Din medic, din jurist, din preot, din poet, «din savant ea a făcut simpli salariați»... 1).

Să nu ne înșelăm însă asupra înțelesului adevărat al situațiunii intelectualilor în societatea modernă, în care ei dela început apar ca servitori ai capitalismului. Nimene nu arată cu mai multă putere caracterul revoluționar al capitalismului în această societate, și rolul lui, cu toate urmările întunecate pentru muncitorime, nu numai necesar și folositor din punctul de vedere al societății întregi, ci și pentru viitorul muncitorimii înseși, ca tocmai autorii «Manifestului comunist», din care nu mă pot opri să nu reproduc una din cele mai frumoase pagini scrise de ei:

«Burghezia a dovedit cum brutala manifestare de forță în «veacul de mijloc, atât de admirată de reacționari, își găsește urmarea naturală în lenea cea mai josnică. Ea, cea dintâiu a arătat ce poate săvârși activitatea omenească: ea a săvârșit minuni cu mult mai mari ca piramidele Egiptului, ca apeductele romane și catedralele gotice; ea a condus expedițiuni mai mărețe decît anticele migrațiuni ale popoarelor și cruciadele...

«Burghezia, dela venirea ei, abia de un secol, a creat forțe productive mai variate și mai colosale, decît toate generațiunile trecute luate împreună. Subjugarea forțelor naturii, mașinile, aplicarea chimiei la industrie și la agricultură, navigațiunea cu aburi, căile ferate, telegraful electric, defrișarea de continente întregi, canalizarea riurilor, populațiuni întregi «șite ca prin farmec din pămînt.—ce secol anterior putea măcar bănuî, că astfel de forțe productive zăceau ascunse în muncă socială?»... 2).

Dar toate aceste minuni capitalismul nu le-ar fi putut săvârși fără concursul intelectualilor, cari îi puneau la dispoziție comorile științei și ale talentului lor!...

E de mirare, deci, că intelectualii conștienți de importanța colaborării lor în aceste condițiuni și-au putut însuși în acea-

1) „Manifeste“, pag. 18.

2) *ibid.*, p. 18 și 21.

epocă interesele clasei ce avea o atît de măreață misiune de împlinit? E drept de a explica, pentru epoca de aur a burgheziei, această psihologie a intelectualilor, ca clasă *cu o anumită funcțiune socială*, numai prin situațiunea lor de salariați, de „mercenari ai capitalismului“?

Doar chiar reprezentantul tipic al „marxismului“ îngust și netolerant de astăzi, K. Kautsky, e silit să mărturisească în privința intelectualilor, că această clasă „se distinge mai întăiu prin vastul ei orizont intelectual și prin înrădăcinata facultate de abstracțiune. Acest strat al populațiunii se ridică cu cea mai mare înlesnire pe deasupra prejudecăților de clasă și de profesiune, deasupra intereselor particulare trecătoare, până la idealism, pentru a putea simți și a lua în considerație interesele durabile ale societății întregi, și a le apăra.“¹⁾

Nu servilismului de „mercenari ai clasei domnitoare“, ci acestor însușiri se datorește în primul rînd faptul, că intelectualii, ca clasă socială distinctă, fac parte întotdeauna *dintre elementele sociale pozitive*. stau alături de acea clasă, asupra căreia cade într'o epocă dată sarcina istorică de a duce înainte evoluția societății.

Dar elita intelectualilor întrezărește cărările viitorului întotdeauna chiar înainte de însăși clasa cea mai direct interesată. Ei cei dintăiu aprind făclia; ei sînt apostolii și primii martiri ai „lumii ce va să fie“; asupra lor cade sarcina de a lovi în toate prejudecățile și de a săvîrși o revoluție în idei, în ajunul marilor prefaceri sociale; pentru ei e cupa de cucută și coroana de spinii; dintre ei au căzut cele mai multe jertfe pe rugul netoleranței...

Gîndiți-vă la opera intelectualilor dinainte de marea revoluție franceză, și chiar la opera pe care o săvîrșesc ei, și în mare parte au și săvîrșit-o, în zilele noastre.

În această constă chiar funcțiunea lor socială de *clasă distinctă*.

Și socialismul nu s'a născut între proletarii propriu ziși, ci între intelectuali. Pe vremea cînd intelectualii creau un sistem socialist după altul, și chiar scriau „Manifestul comunist“, mișcarea pur proletară de protestare împotriva capitalismului se mărginea doar la acte de vandalism împotriva mașinilor. Numai vr'o două decenii după apariția «Manifestului comunist», cele două curente, *prin sfortările repetate și stăruitoare ale intelectualilor*, se contopesc însfirșit în mișcarea social-democratică modernă. Și în zilele noastre conducătorii de frunte ai acestei mișcări și reprezentanții ei cei mai autorizați sînt tot intelectualii, din cari mulți, prin lucrările lor, au adus un prinos prețios tezaurului științii universale.

În România intelectualii nu pot avea iluzii asupra rolului social al capitalismului, care apare aici în formele brutale ale

1) K. Kautsky, — „Le Marxisme“ etc., p. 251.

«capitalului vagabond», și deci nu pot avea ispita de a intra în slujba lui, din motive idealiste, dar nici din motive de ordine materială, față de *acest* capitalism fără vlagă.

Mai curînd, intelectualii, ca și fruntașii satelor și mica burghezie din orașe, au interesul, material chiar, de a lucra pentru înălțarea economică și politică a țărânimii, — ei cari, în majoritate covârșitoare s'au ridicat chiar din acest mediu dela sate sau orașe, și au deci strîns legături cu toate aceste elemente sociale prin însăși originea lor.

Țărânimia emancipată de sub presiunea împrejurărilor actuale, puternică economicște, așezată temeinic pe pămîntul părinților, fatal se va îndruma spre o cultură mai intensivă a ogoarelor sale, va da naștere industriilor accesorii, întemeiate pe operație, și diferitelor alte asociațiuni de producțiune, consumație sau credit, precum ea va avea noi și tot mai multe trebuinți culturale, științifice și literare. Țărânimia daneză, despre care am vorbit într'unul din capitolele anterioare, ne poate sluji de imagine vie a viitorului spre care ne-ar duce dezvoltarea în această direcție. Și cit de multă însemnătate are o țărânimie viguroasă pentru cultura națională generală, se poate vedea tocmai din pilda Danemaricii sau a Norvegiei, unde niște mici popoare de țărani, mult mai mici decît poporul nostru, au nevoie nu numai de *licee rurale*, anume potrivite pentru copii de țărani ce nu-și rup legătura cu pămîntul, dar chiar și de universități sătești... Și astfel, aceste mici popoare au putut da omenirii, culturii universale, o literatură din cele mai puternice și mai bogate.

E vădit, dar, că propășirea economică a țărânimii nu numai va deschide un vast cîmp de activitate intelectualilor, prin nevoia ce crează de munca specialiștilor de tot felul în gospodăria țărânească, — agronomi, tehnicieni, conducători și directori de cooperative, etc.; nu numai ea va spori enorm cererea de medici, juriști, ingineri, veterinari, etc.; nu numai ea va necesita crearea unui număr mare de școli primare, speciale, secundare și deci, va crea un imens „debușeu“ pentru învățători și profesori de toate gradele; — dar toate acestea presupun și o extraordinară intensivare a *culturii generale*, școli superioare, laboratorii și institute științifice, înflorirea științei pure, a literaturii, a artei, etc.

Ușor se poate deduce ce rol măreț și ce însemnătate socială ar avea intelectualii în mijlocul unei vieți atît de intense, clădită pe aceste baze.

Mai mult. Din democratizarea instituțiunilor unei țări, intelectualii, cei dintâi, cîștigă și direct, nu numai prin faptul că respectul demnității omenesti, al libertății cuvîntului și al gîndirii sînt acele bunuri, pe cari nimene nu le poate prețui mai mult decît tocmai intelectualii; dar într'un regim cu adevărat democratic are mai puțină însemnătate, pentru accesul la diferite demnități publice, legăturile de familie și averea, încît talentului și cunoștințelor reale li sînt mai deschise toate treptele mării și ale

puterii, începînd cu administrațiunile locale și sfîrșind cu organele guvernului central.

Astfel, chiar dacă intelectualii, ca clasă, n'ar fi îndemnați decît de interesul lor mai îngust, încă simpatiile lor adînci și reale pentru țărănime, cît și imboldul la luptă pentru realizarea idealului democratic, ar fi asigurate.

Dar, cum am văzut, însuși materialistul K. Kautsky recunoaște, că această clasă, chiar prin orizontul ei intelectual mai vast, e mai capabilă de a se ridica peste interesele înguste de clasă, spre a se pătrunde de interesul superior și general al societății întregi, decît oricare altă categorie socială.

E adevărat că în ultimele două decenii, intelectualii noștri, împotriva acestor considerațiuni, au fost pătrunși mai curînd de un reacționarism fără nici un lăminș. Dar această stare sufletească a fost trecătoare, și astăzi, vădit, asistăm la redășeptarea spiritului democratic. Nu putem intra aici în digresiuni, care ar fi necesare pentru a explica cauzele mai adînci ale acestei întunecări trecătoare, a pornirii reacționare la intelectualii noștri; voiu spune numai în treacăt, că una din cauzele acestui fenomen e tocmai și acea izolare vremelnică a elementelor mai idealiste, ce s'a săvîrșit în acea epocă sub înfrîurirea formulei social-democratice aduse din Apus, și care nu numai le-a sterilizat și le-a zădărnicit orice acțiune publică prin desăvîrșita nepotrivire cu cerințele timpului și ale locului, — dar a și lăsat cîmp liber elementelor mai reacționare, sau pur și simplu «ariviștilor» de tot felul, și le-a dat puțința să-și asigure un moment exclusivă dominațiune asupra spiritului public.

Am trecut astfel în revistă cele mai însemnate din *elementele sociale pozitive*, cari constituie acele forțe active, pe cari trebuie să se raziune generația de azi pentru desăvîrșirea operei generațiunii dela 1848; nu sînt singure: în realitate forțele democratice nu au împotriva lor decît cele citeva sute, maximum 1500—2000 de «familii domnitoare» ale citadelor electorale, dar cari multumită sistemului electoral stăpînesc situația.

Dar aceste categorii sociale formează puterea cea mai însemnată, elementul vital al armatei democratice; și izbînda nu poate rezulta decît din colaborarea strînsă între ele, din organizarea și disciplinarea lor politică ¹⁾.

Din toată analiza situațiunii noastre politice interne rezultă prin urmare, că și proletariatul nostru industrial, — atît de neînsemnat numericeste și slab politiceste, — întrucît i se impune vr'un rol politic în momentul de față al dezvoltării noastre po-

1) Dacă această misiune o poate îndeplini vreunul din partidele politice existente, sau dacă se impune crearea unui nou partid, — e o chestiune, din punctul de vedere teoretic, singurul cari ne interesează, cu totul secundară, iar în discuțiuni de politică curentă nu pot intra aici. Dar *a priori* e lămurit, că partidele politice nu se înprovizează, ele nu se nasc decît sub imboldul unor necesități imperioase ale timpului, față de cari partidele vechi își dovedesc desăvîrșita lor neputință și cad astfel iremediabil într'o stare de faliment.

iltice și sociale, nu poate, fatal, face altfel decît să-și unească puterile sale cu grosul armatei democratice.

Fiindcă, altfel, el nu poate figura în bilanțul forțelor active ale societății, nu poate fi un factor al progresului politic și social. 1)

* * *

Iată dar situația ce ni se înfățișează, în urma rezultatelor obținute în tot cuprinsul acestor studii:

Poporul român, în împrejurările lui excepționale, nu poate nici urmări vre-o politică revoluționară, nici năzui la transformarea bazelor înseși ale ordinii sociale, înaintea popoarelor mai fericite din Apus.

El e silit încă să lupte pentru însăși ființa sa națională primejduită atît prin situația lui internațională, întrucît e supus la încercări violente de maghiarizare, germanizare, rutenizare sau rusificare,—cît și prin o alcătuire socială anormală în regiuni întinse, care îngreue dezvoltarea sănătoasă a claselor mijlocii naționale, atît de însemnate în economia forțelor sociale.

Problema națională ce se pune astfel înaintea noastră, în aceste condițiuni, nu e cunoscută de loc popoarelor înaintate ale Apusului.

Pe de altă parte, problema socială arzătoare din Apus, ca rezultat al dezvoltării capitaliste și al industrializării producției moderne, nu se pune încă înaintea societății noastre, sau se pune cu totul sub altă înfățișare,—și anume, ca chestie țărănească în toată varietatea și lărgimea ei, și nu ca o chestie a proletariatului, ca în Apus.

De aici rezultă deosebiri fundamentale și consecinți incalculabile:

Ne putînd avea loc la noi nici dezvoltarea capitalistă, nici industrializarea țării, în formele apusene,—toată evoluția noastră socială e fatal să se îndrumeze pe alte căi.

În deosebire de situația din Apusul european, deci, problema socială covârșitoare în însemnătate pentru noi, e—cum am spus—

1) Cele spuse în text nu exclud organizarea independentă a proletariatului în sindicate, în vederea scopurilor comune pur economice, și în afara de orice acțiune politică propriu zisă, după chipul organizațiilor de acest fel din Anglia, care atîta vreme n'a cunoscut organizațiunea politică independentă a proletariatului. Profesorul W. Sombart, în cartea lui adesea citată în cursul acestor studii, susține cu multă căldură, că tocmai această lipsă de caracter politic al sindicatelor engleze le-a fost foarte utilă chiar politicește, întrucît, nefînd respinse prin întransigența îndărătnică a proletariatului, partidele politice spre a-i atrage simpatiile au fost silit să facă multe concesii.

Din acest punct de vedere sindicatele, cu tot caracterul lor exclusiv economic, și la noi ar putea avea și efecte politice utile. Însă desigur, chiar pentru înlesnirea scopurilor economice ale proletariatului, el este interesat în lupta politică a celorlalte elemente sociale pozitive, și deci i se impune colaborarea cu ele, și din aceste motive, și colaborarea în formele impuse de împrejurările noastre,—prin acțiunea politică comună.

problema agrară, nesocotită până acum de doctrina social-democratică, care astăzi recunoaște, că agricultura nu urmează legile dezvoltării industriale și deci nu-i sînt aplicabile nici formulele și lozincile întemeiate pe evoluția producției industriale.

În aceste condițiuni, nu numai că proletariatul industrial nici nu se poate dezvolta, și în orice caz nu poate avea vr'un rol politic apreciabil, dar categoria socială a muncii rămîne aproape exclusiv reprezentată prin țărănime, care nu are nici caracterul social, nici însușirile politice și morale caracteristice proletariatului apusean.

Mai mult. Noi n'am ajuns încă la acea stare de lucruri, realizată și în Apus abia în a doua jumătate a veacului trecut, care face cu putință organizarea muncitorimii într'un partid politic independent.

Iar problema politică urgentă, — democratizarea țării, — nu poate fi rezolvită la noi, cum n'a putut fi rezolvită nici în Apus (unde regimul democratic astăzi poate fi considerat în mare parte ca realizat), decît prin colaborarea strînsă a tuturor elementelor sociale pozitive.

Astfel, nici situația internațională și națională; nici faza actuală socială și politică; nici starea culturală, nici natura problemelor naționale, culturale, sociale, economice și politice; nici caracterul social al diferitelor straturi ale populației, și mai ales al muncitorimii, — nu se pot asemăna în România cu cele din Apus.

Dar întrucît, cum spun înșiși întemeietorii socialdemocratismului, «nici într'o societate nu se poate pune vre-o problemă ce nu e născută chiar în sinul ei», și întrucît nici un partid politic nu-și îndeplinește misiunea, decît rezămîndu-se pe anumite elemente sociale, cari îi pot asigura forța politică îndestulătoare pentru realizarea scopurilor sale, — față de deosebirile semnalate, — e vădită absurditatea încercărilor de a transporta din Apus formulele și practicile «proletare», cum au făcut social-democrații noștri acum aproape un sfert de veac.

Atunci cînd, după doctrina însăși social-democratică, un partid politic e necesar determinat de natura problemelor ce are de rezolvit, într'o fază socială anumită, și de caracterul social al elementelor pe cari se reazimă, sfișitul fatal al acestor încercări a întîrziat încă prea mult: chiar energia și devotamentul luptătorilor pentru această cauză desperată apar ca una din pricinile întîrzierii și în rezolvirea problemei democratice reale...

Și, pentru a ajunge la această concluzie, — la care au ajuns, după atîtea decepții și crize sufletești, și vechii socialiști, — n'am avut nevoie să ne atingem de ineseși bazele teoretice ale social-democratismului; m'am sprijinit chiar în mare parte tocmai pe autoritatea teoreticianilor social-democrației în analiza împrejurărilor concrete din România.

Avem acum nevoie, pentru confirmarea concluziilor noastre, de certificate din partea acestor teoreticieni, cari vădit nu le pot

elibera, în contradicere cu premisele însăși ale teorii lor, decît în necunoștința împrejurărilor concrete ?

Totuși, fiindcă aceste certificate servesc pentru a justifica acțiunea neo-socialiștilor romîni, sau a *adevăraților socialiști* de astăzi,—cum își zic ei pentru a-și manifesta cu mai multă putere disprețul pentru antecesorii lor,—voi reproduce aprecierile asupra socialismului romîn ale unei autorități, în numele căreia „adevărații socialiști” ei înseși zilnic se închină :

„Literatura socialistă germană, născută sub presiunea domniei burgheze, este expresiunea literară a revoltei împotriva acestei domnii. Ea a fost importată în România în momentul în care abia au fost introduse și formele unui stat modern. Scriitorii și semi-scriitorii romîni s’au aruncat cu lăcomie asupra acestei literaturi, însă ei au uitat că, odată cu importarea în România a literaturii germane, nu a avut loc importarea și a condițiunilor sociale din Germania. Față de condițiunile sociale din România, literatura germană a pierdut orice semnificație practică imediată și a luat un caracter pur literar. Literații romîni și-au însușit ideile germane, cum se asimilează o limbă străină, prin traducere...

„Se cunoaște cum călugării au suprapus pe manuscrisele autorilor clasici ai păgînismului legendele absurde ale sfinților catolici. Literații romîni au operat în sens invers față de literatura germană. Ei strecurau absurditățile lor sub originalul german. De pildă, sub ideia doctrinei germane asupra rolului revoluționar al capitalismului, ei scriau — *cămătăria arendașilor* ; sub proletariat, ca clasa socială cea mai puternică numericeste și cu un rol covârșitor în producțiunea națională, ei puneau o mină de lefegii din budgetul încurajărilor unei industrii agonizante, și așa mai departe...

„Și această frazeologie ei au botezat-o... *adevărutul socialism*...

„Dar odată cu mișcarea poporanistă, lupta împotriva formelor învechite din România începe mai energică, într’un cuvînt, mișcarea liberală ajunge mai serioasă. Astfel, *adevărutul socialism* capătă ocaziunea de mult dorită de a confrunța reclamațiunile socialiste cu mișcarea politică. El a putut arunca asupra temele tradiționale împotriva liberalismului, împotriva statului burghez, împotriva libertăților burgheze, împotriva reformelor burgheze; el a putut predica maselor, că ele nu pot cîștiga nimic din această mișcare burgheză. Socialismul romîn uită, că critica germană, al cărei ecou stupid este, presupune societatea burgheză modernă, împreună cu condițiunile materiale de existență ce-i corespund și o constituție politică conformă, — lucruri tocmai care trebuiesc încă cucerite în România...

„Cu mici excepțiuni, publicațiunile quasi-socialiste, cari circulă în România, aparțin acestei murdare și enervante literaturi...”

Dar cine e autorul acestei violente diatribe, pe care eu personal nu mi-ași permite să o adresez socialiștilor noștri ?

Sint *K. Marx și Fr. Engels!*... 1)

N'am înlocuit în tot pasagiul acesta decit numele de Franța și Germania prin acela de România și Germania (și bine înțeles, încă vr'o două trei expresiuni spre a păstra „coloarea locală“). El se referă la Germania di'nainte de 1848, cînd se introduceau acolo fără rost ideile literaturii socialiste franceze.

Dar condițiunile sociale ale Germaniei din 1848 erau *cu mult mai apropiate* de cele din Franța din aceeași epocă decit condițiunile sociale ale Romîniei de astăzi față de Germania!...

E ușor să deducem de aici, față de acest fel de a gîndi al lui K. Marx, care ar fi fost judecata lui asupra „adevăratalui socialism“ din Romînia...

Cu atît mai mult, că succesul relativ al socialiștilor noștri nu poate avea de rezultat decit abținerea unei părți din muncitorimea orășenească dela colaborarea cu celelalte elemente sociale pozitive, în lupta pentru democratizarea țării, servind astfel numai cauza reacțiunii, — încît ei, cu drept cuvînt, își pot atrage cuvintele d-lui Gherea, pe care le-am pus ca *motto* în capul acestor studii :

«Socialiștii trebuie să țină bine seama să nu dea cu oîștea socialistă în gardul reacționar»...

Dar n'am isprăvit încă.

(*Va urma*)

C. Stere

1) „Manifeste“, p. 50—54, *passim*.